

Jovan Ćirilov

Majke
POZNATIH

Sadržaj

Copyright © 2011, Jovan Ćirilov
Copyright © 2011 ovog izdanja, LAGUNA

I deo

Majke kroz vekove

Majke u preistoriji	11
Žena kod Helena	15
Žena kod Rimljana	19
Žena srpskog srednjovekovlja	23
Majke našeg epa	27
Majke i kćeri	31
Majka u stripu	35
Majka u aforizmima i poslovicama	39
Očevi kao majke	42

II deo

Majke poznatih

Dvorac – Galerijev dar majci Romuli	49
Leonardo – vanbračni sin građanina i seljanke	53
Majka – Direrovo nadahnuće	58
Vanbračna papina kći	62

Šekspirova majka iz susednog sela	66
Rembrantov doživljaj majke	70
Dositej – siroče i svetski putnik	74
Majka čuda od deteta	79
Napoleon – general, car i dobar sin	84
Majka romantičara	89
Viktor Igo – uspeli sin neuspelog braka	93
Praljin sin – bajkopisac	97
Sterijina majka i likovi majki	101
Edgar Alan Po – siroče u drugoj godini	105
„Moj sin je izmislio lokomotivu“	109
Vagnerijanska majka	113
Muzikalno siroče, nežni poočim	117
„Nijesam ja njega rodila za plakanje“	121
Fridrih Engels – sin industrijalca i najbolji marksist	125
Marija Fjodorovna i Ana Grigorijevna	129
Zanemarena Mariken Ibzen	133
Tolstoj se nije sećao majke	137
Moj sin se zove Pol, kao Rubens	141
Sinovi služavki	145
Frojd – mamimo mezimče	149
Otac genija	153
Čehovljeva mama	160
Nežna <i>maman</i> još nežnijeg sina	164
Čuvena majka slavnog sina	168
Majka – muza kompleksne psihologije	172
I Staljin je imao majku	176
Dve gospođe Ajnštajn	180
Džems Džojns – sin osirotelih roditelja	188
Kafkina majka i kafkijanski otac	192

Sestra jedanaestoro braće i sestara	196
„Sine, imaš dara, ali budi bakalin“	200
Šarlova mati i koleginica	204
I Hitler je imao majku	208
Dečko iz fine porodice	212
Pasternak – sin slikara i pijanistkinje	216
Nižinski – porodica igrača	220
Vesela majka prkosnog sina	224
Majka pisca <i>Majke Hrabrosti</i>	227
„Obećala si da ćeš biti večna“	231
Horhe Luis Borhes – mamin sin u šezdeset osmoj godini	235
Obrascov – mama i prva lutka	239
Dizni – sin preduzimljivih roditelja	243
Rubensov potomak i očeva ćerka	247
Roditelji samoproglāšenog genija	251
Majka oca egzistencijalizma	255
Roditelji božanstvene Grete	259
Kakva majka takav sin	263
Vanbraćno dete – Žozefina	267
Ser Lorensova majka	274
„Ćerka će ti biti velika glumica!“	278
Potomak Karađorđa i Goldonija	282
Fransis Bekon – sin hladne majke	286
Žene – bez oca i majke	290
Dvanaestoro ih je rodila	294
Mira – majka bez dece	298
Majini roditelji – Staljinove žrtve	303
Elizabeta II – ćerka, majka, baka	308
Majka slična Greti Garbo	313
B. B. – mama malih foka	317

Predsednikovica, predsednica ili sekretarka	321
Nimalo pamučni Pamukovi roditelji	324
Barak Obama – sin bele Amerikanke i oca Afrikanca	328
III deo	
Majke u mojoj familiji	
Moja majka među mamama	335
Moja druga majka	339
Mama moje mame	344
Moje prababe	348
Spisak ličnosti	351
O autoru	353

Majka u preistoriji

Za dugih vekova preistorije majka je očigledno uvek bila poštovana. Ali stepen tog poštovanja menjao se od jednog do drugog doba. Kako, po definiciji, nema pisanih spomenika, umetnost tog doba je jedino svedočanstvo koje nam svojim skrivenim jezikom govori o odnosu ljudskog roda prema majci.

Na predstavama u mraku pećina, u osvit civilizacije, najčešće su prikazane scene iz lova. Životinje su prikazane realistički, a ljudske figure stilizovano. Kako se radi o prikazu lova, najverovatnije je da su ljudske figure na kojima se ne razaznaje njihov pol – muškarci. Žene su u najboljem slučaju posmatračici lova muškaraca, a možda i njihovi navijači.

Figurine iz doba paleolita, ili popularno rečeno kamenog doba, izrazito su diferencirane. One najčešće predstavljaju ženske figure, i to sa naglašenim polnim karakteristikama. Kako se to stručno kaže, one su steatopigne, to jest imaju izrazito naglašenu stražnjicu. Najpoznatija je Vilendorfska

Venera, nađena u malom selu u Donjoj Austriji, stara trideset pet hiljada godina. Ona je nesumnjivo boginja plodnosti, kojom je bio opsednut čovek paleolita.

Dakle, sa sigurnošću se može tvrditi da je čovek paleolita cenio ženu, majku, roditeljicu koja je produžavala vrstu.

Postoji uverenje da čovek kamenog doba nije znao za uzročnu vezu između seksualnog čina i rađanja deteta. Ali je sigurno poštovao onu koja je produžavala život i pred očima svih u zajednici rađala decu.

U mezolitiku, u našem Lepenskom Viru, nadomak Đerdapa na Dunavu, koji je danas najpoznatije nalazište iz toga doba u svetu, gde je čovek prvi put stvorio monumen-

talne portrete, ne razlikuju se jasno polovi figura. Idoli ribolikog izgleda dokazuju da su stanovnici Lepenskog Vira bili ribari. Nijedna od figura izuzetne lepote i originalnosti nije ni izrazito ženska ni muška. Iz tog vremena, pre osam do pet hiljada godina, nema artefakata na osnovu kojih bi mogao da se analitičkim putem utvrdi ili bar pretpostavi odnos prema majci. Osim što nedostatak takvih artefakata govori da opsesija čoveka mezolitika, sposobnog da stvori

Praistorijska majka

umetnost visokih vrednosti, nije vezana za princip žene, pa prema tome ni majke, već za mitove reke i ribolova.

Period koji je nastupio posle mezolitika, i u raznim delovima sveta počinjao u drugo vreme, jedan je od najvećih perioda ljudskog razvoja. Tada se dešava agrarna revolucija. Prvi put od nastanka *homo sapiensa* čovek se vezuje za stalno stanište – umesto da skuplja plodove i lovi, počinje da obrađuje zemlju na kojoj živi, pripitomljava domaće životinje i seje useve. Time je počeo razvoj čoveka koji je omogućio sve što danas postoji, od izgradnje velelepkih zdanja do upotrebe kompjutera i leta na Mesec.

U to vreme sasvim sigurno dolazi do podele rada. Ne samo do podele rada među pripadnicima muškog roda, već do podele rada na muške i ženske poslove. Pa tako verovatno muškarac u Evropi pripitomljava psa kao prvu domaću životinju, a u Kini gaji svilenu bubu. Pripitomljavanje domaćih životinja, recimo konja, bio je najverovatnije muški posao, a gajenje svilenih bube u preistorijskoj Kini ženski.

Neolitska umetnost je bogata ženskim figurama. Jedno od najvećih nalazišta svetske vrednosti, naša Vinča na Dunavu, obiluje ženskim statuetama. Jedni arheolozi smatraju da ženskih figura ima više nego muških, a oni oprezniji kažu da ih ima pola-pola. U svakom slučaju ponovo se javlja kult žene-majke. Da majka ima posebnu ulogu dokazuje jedinstvena figurina nađena u Anzebegovu u Makedoniji. Ona predstavlja žensku figuru kako počiva na veoma stilizovanoj kući koju tim gestom čuva. Ona je zaštitnica kuće i možda dokaz perioda matrijarhata, za koji opet neki moderni antropolozi poriču da je ikada postojao.

Zanimljivo je da neolitske statuete na našem terenu imaju pregače koje su karakteristične za tradicionalni folklorni

kostim sve do današnjih dana. Dok paleolitske figurine tipa Venera imaju velike dojke, vinčanske ženske figure imaju male dojke što svedoči o nekoj promeni uloge žene u društvu. Na pragu istorije, posle narednog bronzanog doba, žena možda više nije samo biće koje rađa već i biće drugih vrednosti u novoj podeli rada.

Iako nikada nećemo saznati kakav je bio tačan odnos prema majci u preistoriji, jer nema pisanih spomenika, ipak se na osnovu umetnosti i antropoloških spekulacija može sa sigurnošću tvrditi da je *homo sapiens* od samog početka imao posebno poštovanje prema majci koje neće izostati ni do danas.

Jevrejska poslovice kaže: „Bog ne može sve da stigne; zato je izmislio majku“. Ova poslovice drevnog naroda najbolje izražava odnos prema majci kao privilegovanom biću tokom celokupne duge istorije čovečanstva. Nema civilizacije koja na ovaj ili onaj način nije poštovala majku.

Statua žene iz Vinče

Žena kod Helena

Odnos prema majci uvek je odraz opšteg odnosa jedne civilizacije prema ženi. A mesto i uloga žene-majke u drevnoj Heladi nisu bili isti na celoj njenoj teritoriji. Najkarakterističnije su velike razlike koje su postojale u odnosu prema ženi i prema majci u Atini i Sparti.

Nekoga će možda začuditi da je odnos prema ženi bio bolji u Sparti, zemlji stroge vojne organizacije, nego u demokratskoj Atini.

Širom helenskog sveta žena je tretirana prevashodno kao biće koje rađa i produžava vrstu. Ona je imala pravo na seksualne odnose sa mužem i rađanje dece. Mlada žena, pre nego što bi rodila prvo dete, nije bila smatrana članom porodice u koju je udajom došla. I kada je sa prvim detetom postala član porodice, bila je vezana za kuću. Ćerke su u antičkoj Grčkoj ostajale uz majku, a muškarčići su se u doba puberteta od nje odvajali. Idealnom ženom se smatrala ona koja se nije čula i što manje se videla.

Helenska žena je malo izlazila u svet i nije mogla da ima javnih funkcija. To znači da nije ni učestvovala u javnom životu niti imala pravo glasa. Mada se znalo o društvenom uticaju pojedinih žena preko muževa.

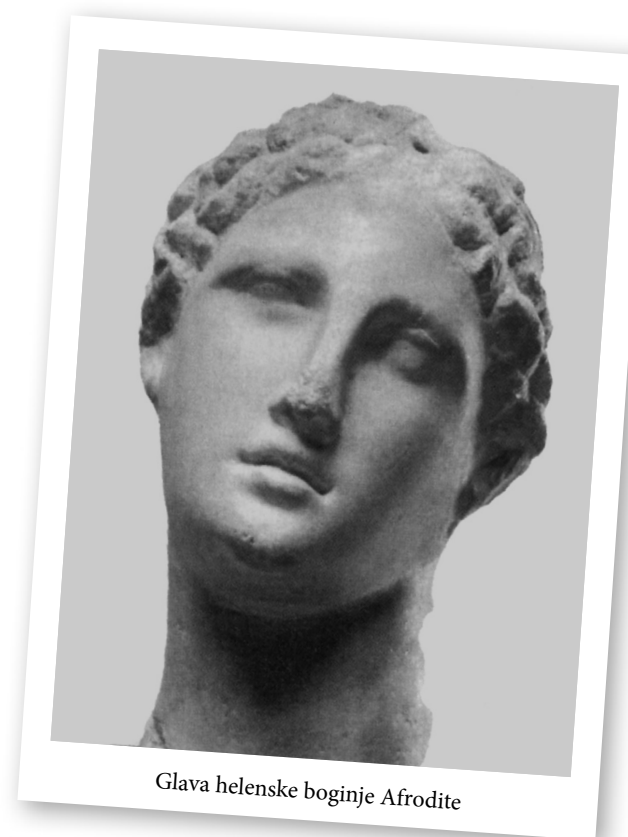
Udovica bi ostajala u porodici i bio je običaj da se sa njom venča najbolji pokojnikov neoženjen prijatelj. U Heladi žena nije nasleđivala dobra posle smrti roditelja niti muža.

I Spartanci su smatrali da je žena pre svega rođena da bude majka. Ali kult tela preneo se i na mlade Spartanke, koje su izlazile iz kuće i vežbale da bi rađale što zdraviju decu, buduće ratnike. Rađanje se odlagalo za što kasnije da bi se Spartanka dobro pripremila za taj čin.

Heleni su smatrali da je muški fetus zdraviji za majku nego ženski. Decu su žene rađale u kući uz pomoć babica i ukućana. Babica je odlučivala da li je novorođenče dovoljno zdravo i dostojno da živi. Davala je znak ukućanima da li je dete muško ili žensko i pristupala kupanju u toploj vodi. Lekari bi dolazili u kuću samo kad bi se porođaj zakomplikovao.

Najpoznatiji lekar antičkog sveta Hipokrit, o čijem životu se malo zna, a pretpostavlja se da je živio u doba Sokrata (5. vek pre Hrista), smatrao je da mora postojati medicina posebno za muškarce i za žene. Žensko telo je, po njemu, drugačije građe – od sunderaste mase i „vlažno“. Kasnije, bez obzira na Hipokratov autoritet u antičkom svetu (a i danas je još aktuelna njegova lekarska zakletva), lekari su se odrekli ovog ekstremnog stanovišta o dve medicine, a pre svega Soran, lekar i naučnik iz prvog veka nove ere, koji je pisao samo o nekim specifičnostima žene u medicinskom smislu, a ne više o suštinskoj biološkoj razlici između muškarca i žene.

Da izlaze u svet u drevnoj Atini imale su pravo samo hetere, koje su pružale posebna zadovoljstva Atinjanima, kao i efebi.

Glava helenske boginje Afrodite

I pored takvog savremenim jezikom rečeno „muško-fašističkog“ stanovišta Helena, neke žene, pored hetera, izborile su sebi pravo da znače više od „bića koja rađaju“. U helenском svetu pojavile su se žene filozofkinje i naučnice. Pitagorejci su imali pozitivan odnos prema ženi od samih svojih početaka. Pitagora je primao žene u svoju školu ravnopravno sa muškarcima. Među njima najčuvenije su bile Teano, najverovatnije Pitagorina žena, i Aja i Arigone, njihove kćeri. A

spominju se Fintis, koja je napisala spis *O obuzdavanju žena*, Periktona, autorka spisa *O harmoniji žena*, i Esara, koja je napisla *O ljudskoj prirodi*. Ostao je i zapisan trag o izvesnoj Lastenete kao Platonovoj učenici. Filozofkinja je bilo među cinicima i kirenaicima.

U drevnoj Heladi bilo je, kao što je poznato, dosta pesnikinja. Među njima s razlogom je najslavnija Safo, i danas svojim pesmama zastupljena u svakoj ozbiljnijoj antologiji helenske lirike, i to ne po principu „pozitivne diskriminacije“.

Kakav god bio odnos Helena prema ženi, ljubav majke prema deci je idealizovana, kao nesebična i jača nego očinska. Ona je u mitovima i ritualima odavala složeniju sliku nego u svakodnevnom životu. Žena u helenskom mitu imala je na Olimpu katkada veoma veliku i složenu ulogu. Dešavalo se da dominira nad muškim božanstvom do grotesknosti. Boginja ljubavi Afrodita menjala je muževe i ljubavnike, imala bezbroj dece i bila veoma moćna. Zanimljivo je da nema nijednog vajarskog rada helenskih kipara koji prikazuje porođaj ženskih božanstava. Idealizacija mesta boginja na Olimpu i veliki značaj koji su neke od boginja imale ne govore o stvarnom mestu žene kao potisnutog bića u helenskom društvu. Međutim, Aristofan u *Oblakinjama* opisuje poguban uticaj, ali ipak uticaj popustljive majke prema sinu lezileboviću, što ipak svedoči da je i majka imala velikog udela u vaspitavanju dece. U književnosti ima tragova o lepom odnosu mladića prema majci kada bi ona obudovala i o dirljivoj sinovskoj brizi o njoj posle očeve smrti.

Kakav god bio opšti odnos prema ženi u antičkom društvu, ipak je majka kao majka tretirana u helenskoj književnosti sa izvesnom dozom poštovanja. A to govori da je majka ipak u srcu sinova i kćeri imala posebno mesto.

Žena kod Rimljana

Za razliku od žena u drevnih Helena, Rimljanke su imale bolji tretman u društvu. Ukoliko su bile sposobne, mogle su da učestvuju u javnom životu.

To ne znači da su žene u Rimu bile ravnopravne sa svojim muževima, ali im nisu ni robovale. Sa slabljenjem uloge rimskog senata uloga žene je rasla. Sa dolaskom carskog perioda, žene, članice imperijalne porodice, katkada su imale veliki uticaj na politički život Rima. Čuvena je uloga Neronove majke Agripine, koja je čak bila proglašavana za avgustu, to jest neku vrstu carice. Udala se za strica Klaudija, kovala zavere protiv svih u svojoj okolini i progonila ih. Po svemu sudeći, ubijena je po nalogu svog surovog sina Nerona. Njenu ulogu u javnom životu Rimljani su smatrali negativnom i koristili je kao argument protiv angažovanja žena u političkom životu.

U prosečnim rimskim porodicama muž je odlučivao da li će novorođenče živeti ili biti prepušteno smrti. Kad bi se

Rimljanka porodila, babica bi pružila dete ocu koji bi ga položio na zemlju kao znak da ga ne prihvata. Ako ga prihvata, onda bi ga odmah po rođenju zagrlio i predao uobičajenoj brizi dadilja ili okupljenih rođaka.

Žene su smatrane nesposobnim da same odlučuju o krupnim životnim pitanjima. Zato je udovica imala tutora, osim ako je rodila troje ili više dece. Ali postepeno tutori su u Rimu postali formalnost, a žene su praktično same raspolegale svojim imanjem.

Žena je bila dužna prema domovini da rodi troje dece, i to bolje više sinova nego kćeri. Ona je bila glavni vaspitač. Sati-ričar Juvenal je napisao: „Da li očekujete da majka na svoju decu prenese druge principe nego što ona ima?“ Nešto slično našoj poslovice „Iver ne pada daleko od klade“, ali s tim da se to odnosi pre svega na majku, bez obzira da li je reč o sinu ili ćerci. Čerke su nosile imena oca, ali ako je bilo više sestara kasnije su dobijale u svoja lična prezimena radi razlikovanja.

Brak nije bio formalizovan nekim posebnim ceremonijalom. Muž i žena su se slobodno opredeljivali da li će svoju zajednicu smatrati brakom. Žena nije bila obavezna da bude verna. Muževi su krili neverstva svojih žena više zbog svog ponosa nego zbog svojih osećanja prema ženi. Da li će se posle prevare brak produžiti, zavisilo je podjednako od muža i od žene.

Uprkos tom neformalnom odnosu prema braku kao instituciji, u starom Rimu su bili poznati slučajevi izuzetne vezanosti supružnika. Dešavalo se da Rimljanka izvrši samoubistvo po smrti muža. Kada se Anica Savić-Rebac ubila posle smrti svoga muža, to se tumačilo kao da je ona, kao naš veliki poznavalac rimske kulture i filozofije, sledila primer Rimljanki. Ona je čak ostavila pismo kojim je tako

„Alegorija Zemlje“ u rimskom Forumu

protumačila svoj dobrovoljni rastanak sa životom. Takvih slučajeva je u Rimu bilo, ali to nije bio ni neprikosnoven običaj ni zakon koji obavezuje.

Pored pojma *pater familias*, postojali su i pojmovi *mater familias* i *matrona*. Sinovi su poštovali svoje majke. Neron, ubica svoje majke, smatran je monstroom, dok je za svaku pohvalu bilo poštovanje koje je pokazao kasnoantički imperator Galerije. On je majci Romuli u čast podigao dvorac, nedaleko od današnjeg Zaječara, i nazvao ga Romulijana.

Da je neka bračna veza čvrsta, dokaz je bio nasledni, a ne neki ženidbeni ugovor. Ako bi se supružnici sporazumno rastali, što je ostajalo bez pismenih tragova, deca su ostajala sa ocem. Rimska majka je smatrana nosiocem tradicionalnih moralnih vrednosti društva i kulture. Slavljene su uzorne

majke kao što je, na primer, bila Lukrecija (6. vek pre nove ere), supruga Tarkvinija Kolatina, jednog od osnivača republike, koja je, ponižena, izvršila samoubistvo kada ju je silovao Sekst, sin poslednjeg kralja Rima Tarkvinija Superba. On ju je sa mačem u ruci primorao na seksualni čin i spremio se da ubijenog roba podmetne kao nekog sa kim je Lukreciju zatekao jedne noći dok je u njenom domu bio gost. Lukrecija je sutradan sve ispričala ocu i mužu, a zatim se ubila. Kralj Tarkvinije Superb je posle tog incidenta prognan iz Rima i počela je istorija rimske republike.

Lukrecija je za Rimljane tokom više vekova ostala svetli primer rimske matrone, poštene udate žene. Ona je kao tragična žrtva silovanja i braniteljka ženskog poštenja opevana u Hendlovoj kantati i operi Bendžamina Britna, opisivana u literaturi svoga vremena, a zatim, preko Čosera i Šekspira, sve do Žirodua u drami *Za Lukreciju*.

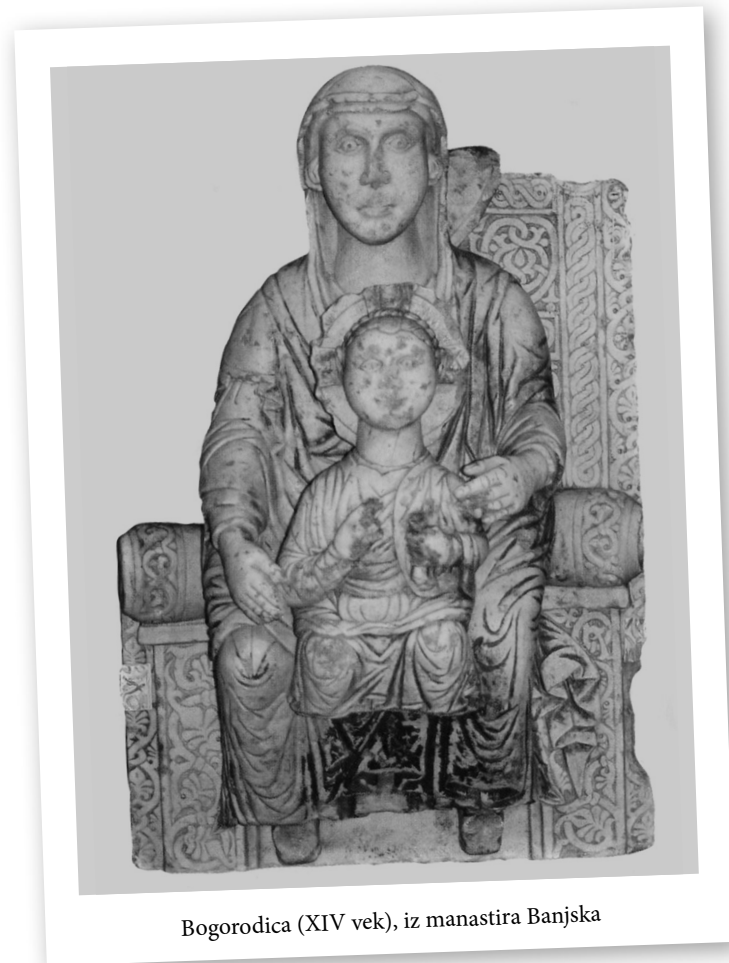
U svojoj poemi *Otmica Lukrecije* Šekspir u poslednjoj strofi ovako peva:

[Građani] *odluče dragu Lukreciju nositi*
Kroz Rim, nek vide leš krvavi svuda,
Tarkvinov gadni zločin razglasiti
I kad to zbi se, vas Rim ponositi
Pristanak voljno i slobodno dade,
Da Tarkvin zauvek izgnan bit imade.

Žene srpskog srednjovekovlja

Kult Bogorodice u srednjem veku, kod nas i u svetu, doprineo je da žena, obespravljena, kakva je bila, ipak ima život dostojan ljudskog bića. Zato se žena despota Uglješe, a potom monahinja Jefimija (rođena oko 1340, umrla posle 1494), najbolji pisac među ženama u čitavom srednjem veku, obraća Bogorodici u tuzi za svojim preminulim sinom: „Udostojiti, gospode Hriste, i ti, o prečista Bogomati, i mene jednu svagda da se brinem za razlučenje duše moje, koje ugledah na onima koji su me rodili i na rođenom od mene mladenca, sa kojim žalost neprestano gori u srcu mome, po običaju maternju pobeđeno.“

Zavidno obrazovanje ćerke ćesara Vojihne, gospodara Drame, svedoči o njenoj izuzetnoj sreći što je imala prilike da se obrazuje. Sudeći po njoj, žena, iako formalno obespravljena, kao pripadnik plemstva mogla se obrazovati. Žena je, po mišljenju naših medijavelista, ipak bila stub porodice i

Bogorodica (XIV vek), iz manastira Banjska

vaspitač svoje dece. Kako u Vizantiji, tako i u Srbiji, majka je u plemićkim krugovima imala značajnu ulogu u odlukama o vaspitanju svojih sinova.

Treba dobro pogledati monumentalnu skulpturu Bogorođice sa malim Isusom u naručju, na portalu manastira Banj-

ska, zadužbine kralja Milutina iz 14. veka. Nežnost sa kojom je prikazano materinstvo, sigurno odražava tadašnje poštovanje, ne samo Bogomajke nego i majke.

I devojkama vlastele i ćerkama obespravljenih kmetova muža su birali roditelji. Od Svetog Save brak ulazi u kompetenciju crkve i mora se sklopiti pred arhijerejem. Svadba nije bila dozvoljena bez sklopljenog braka. A ako se ipak zasnuje takav, Dušanov zakonik nalaže: „Ako li se učini bez blagoslovenja i uprošenja crkve, takovi da se razluče.“

Pravoslavka je mogla da pođe za katolika, poluverca kako se tada smatralo, jedino ako bi ženik prešao u pravoslavlje. Tako da se Dubrovčani nisu ženili Srpkinjama, u koje bi se zaljubili dok su trgovali u našim krajevima, čak ni kad bi dobili vanbračnu decu.

Preljubnica je kažnjavana oduzimanjem imanja, što znači da ga je imala. A ako ga nije imala, na nju je primenjeno batinanje. Muž je morao da je proda ili vrati kući. Banović Strahinja je, kao što je poznato, oprostio ženi prevaru. „Neko beše Strahinjiću Bane“, kao da ga pesma hvali za tu toleranciju. O nekom kažnjavanju muževa za preljubu nema ni traga u zakonu, kao da je to bilo nešto normalno.

Poznati su primeri vanbračne dece oženjenih muškaraca sa naložnicama iz nižih slojeva, sa služavkama i dojiljama. Kao i u Vizantiji, brak je zaštitnik čednosti, kad već muškarac i žena ne mogu da se uzdrže od seksualnosti, prema kojoj je crkva uzdržana smatrajući je za posledicu praroditeljskog greha Adama i Eve. Uzorne su udovice koje, kad obudove, odlaze u manastir gde im je uzor deva Marija, koja je bezgrešno začela, dakle ostala nevina.

Međutim, sklapanje braka je ipak smatrano srećnim događajem. Iz paganskih vremena kod nas je u srednjem veku

ostao običaj da se mladenci okite cvetnim vencem, što je do danas sačuvano u imenu tog rituala – venčanje. Kruna nije ništa drugo da metalna, katkad zlatna i dragim kamenjem obogaćena, stilizacija venca od bilja. Žene vlastelina nisu učestvovala u javnim poslovima. Čak su ih muževi zastupali na sudu. Ako bi žena dobila sudski poziv, Dušanov zakonik joj je nalagao da o tome obavesti muža. Valjda mu se požalila šta joj se dešava ili je prikrivala prestup, ako je bio sramotan, tek morala je da supruga obavesti da bi je on zastupao.

Žene kmetova su sa muževima dirinčile na njivi ili služile kod vlastele. U gradovima su mogle da prodaju voće i povrće, kao i da mese hleb. Ali je bilo poželjno da budu udovice, a klasičnom trgovinom višeg reda nisu se bavile.

Međutim, žene vladara su, više nego vlasteoske supruge, uspevale da sa njima učestvuju u gradnji zadužbine ili, čak, da posle muževljeve smrti vladaju pojedinim oblastima, u čemu su sledile uzuse i praksu Vizantije. Ko ne zna za prokletu Jerinu, kao uticajnu ženu u našem kasnom srednjem veku!?

Njoj ni u kom slučaju nije bila uzor majka božja. Žena-diktatora, koje su i same bile despoti, uzor nije ništa plemenito.

Majke našeg epa

U našem narodnom epu ne postoji jedan jedinstven lik majke. One su različite, ali svaka od njih odražava bar u nijansi tip majke koji je postojao i postoji u našem narodu. I ne samo to. Majka, kao jedna od ključnih figura ljudskog postojanja, svojim moralnim profilom postaje element moralnog kodeksa narodnog pevača, a to znači i naroda iz kog je taj pevač potekao.

Nesumnjivo je da je južnoslovenski živalj iz pradomovine poneo svoje drevne epove, kao i sposobnost da i dalje peva. Naš narod je pevao i usavršavao svoju usmenu epiku i liriku, o čemu svedoči Teodosija u trinaestom veku. U petnaestom već ima pouzdanih zapisa o postojanju naše epike, prve epske pesme zabeležene su u šesnaestom, dok ih u sedamnaestom i osamnaestom stoleću već ima mnogo. Kako su te pesme nastale ili se brusile pod turskim igom, one odražavaju odnos našeg naroda prema svojoj prošlosti u novim tragičnim okolnostima. Kada je genijalni Vuk Karadžić u devetnaestom

veku zabeležio mnogo vrednih epskih pesama, za čovečanstvo je sačuvano jedno od najvrednijih usmenih pevanja u svetu.

Nesumnjivo najpoznatiji lik majke u našoj epici opisan je u pesmi *Smrt majke Jugovića*. Majka devet Jugovića je amblematična i uzor za ugled svim majkama koje su doživele da joj sinovi poginu u boju. Ona je jaka, ili bar pokušava da to bude, sposobna da primi vest o smrti devet Jugovića i desetog starog Jug Bogdana. Ona je tvrda srca i pokazuje svoju uzornu izdržljivost pred snahom, ljubom Damjanovom. Ali njena izdržljivost ima granice do trenutka kad joj dva vrana gavrana sa Kosova polja donose odsečenu ruku najmlađeg sina Damjana sa burmom na prstu. Tad slede možda najbolji stihovi naše epike: „Uze majka ruku Damjanovu, okretala, prevrtala, s njome...“ da se pesma završi u dostojanstvu najveće tragičnosti: „Al' tu majka odoljet' ne mogla, prepuče joj srce od žalosti za svojijeh devet Jugovića i desetim star-Jugom Bogdanom“.

Bogorodica, XIV vek, iz manastira Sokolica

Ovi stihovi mogu se analizirati na najrazličitije načine, prozodijski, estetski, kompoziciono, ali jedno stoji – da majka nije prikazana kao čudovište čija bi se izdržljivost mogla tumačiti kao bezosećajnost, ali se gradacijom bola postavlja moralni kodeks epske majke koji ima vertikalnu tragičnosti u njenom pokušaju da prevlada najveći mogući bol.

Nesumnjivo jedna od naj slikovitijih u našem epu jeste Jevrosima, majka Marka Kraljevića. Ta robusna, groteskna i protivurečna junačina, uoči mnogih svojih podviga, pred autoritativnom majkom postaje mali dobri sinak. Ona mu je dragoceni savetnik i on je bespogovorno sluša, bez obzira da li će je poslušati i posle toga, u vatri života i okršaja. Kad mu čauši javljaju da ima da miri zavađenu srpsku gospodu, on se bez oklevanja obraća za savet majci i dobija ga u najčistijem vidu, koji pamte pokolenja Srba, bez obzira da li će se saveta držati: „Marko, sine, jedini u majke, ne bila ti moja 'rana kleta, nemoj, sine, govoriti krivo ni po babu ni po stričevima, već po pravdi Boga istinoga! Nemoj, sine, izgubiti duše! Bolje ti je izgubiti glavu nego svoju ogrješiti dušu.“

Dakle, reč je majci koja moral stavlja iznad života i kada je u pitanju voljeni sin. U njenoj reči je sadržana kritika muškog principa koji zagovara kodeks ponašanja po kom se može praviti kompromis na osnovu pragme dnevnog morala muške linije, u ovom slučaju Markovog oca i stričeva, protiv čega se majka otvoreno buni, iako je reč o njenom mužu Vukašinu. Markova majka Jevrosima izrasta u uzvišenu figuru kao isklesanu u kamenu. Takva je majka Jevrosima u još nekoliko poznatih pesama, nezaobilazna savetnica pustošnog sina Marka.

U *Banović Strahinji*, jednoj od najneobičnijih pesama naše epike, neobičnoj po neočekivanom postupku u odnosu na

otetu ljubiu, sasvim izvan svih balkanskih mačo postupaka, majka ima ulogu da saopšti sinu šta se desilo sa njihovom domom i ženom dok je on bio u tazbini daleko od Banjske. Majka je, po tome kakvo pismo piše, osoba koja je visokog intelektualnog nivoa, ume tačno da opiše događaje na ratištu, zna geografiju krajeva u kojima živi i ume na najvišem nivou da kune zbog sinovljevog nepromišljenog odsustva: „Zlo ti bilo u Kruševcu vino! Zlo ti vino, nesretna tazbina!“ A šta mu je učinio Vlah Alija saopštava sa gradacijom: „Vjeru tvoju ljubiu zarobio, odveo je u Polje Kosovo, ljubi tvoju ljubiu pod čadorom, a ja, sine, kukam na garištu, a ti vino piješ u Kruševcu.“

I majka Banović Strahinje je majka od integriteta. Ona ne šteti sina, ne krije vesti od njega, niti ga lišava ozbiljnih prebacivanja što ga nema u Banjskoj. Još jedna majka kakva dolikuje epu, čak u ovoj pesmi koja više liči na složeni psihološki roman nego na junačku pesmu. Njegova majka je prava epska majka, takođe kao isklesana od kamena.

Iako se opisane majke u našoj narodnoj pesmi razlikuju, sve ih je narodni pevač opevao kao uzvišena bića, ne baš blage kao Bogorodica, ali ipak u svojoj čistoti prave svetice, dostojne sinova koje su rodile. Sa svojim čvrstim moralnim principima one su čak postojanije od svojih sinova. Ovog puta izostavljamo lik proklete Jerine, koja u našoj epici ima drugačije mesto i koja, iako majka, nije tipična majka, već despotica sa posebnom ulogom u stvarnosti tadašnjeg kriznog vremena.

Majke i kćeri

Na jednom od prošlih sajmova knjiga u Beogradu, na štandu hrvatskih izdanja naišao sam na knjigu koju je izdao zagrebački *Prometej*, kao naručenu kad je u pitanju tema majki. Reč je o knjizi *Majke-kćeri, odnos utroje* dve francuske autorke, Karoline Elijašef i Natali Enriš. Prva je specijalist za dečju psihološku analizu, a druga je sociolog kulturne prakse, koja se posebno bavila krizom identiteta.

Ono što je u knjizi posebno korisno jesu bibliografija i spisak filmova i književnih dela koja se bave odnosom majke i kćeri. Iz prilično bogate bibliografije vidi se da je u svetskim razmerama veoma malo knjiga koje se bave majkom, tim obožavanim bićem u istoriji sveta, a još manje odnosom majke i kćeri. Većina knjiga koje imaju u naslovu reč majka nisu sveobuhvatne studije o majci, već specijalizovane knjige o nekom od psihoanalitičkih aspekata majke, sa aluzijom na incest – o majkama ubicama svoje dece, o kultu majki u

nerazvijenim društvima i slično. Spisak filmova i romana na temu majke je daleko sadržajnije i bogatiji.

Ono što najpre zainteresuje čitatelja, pre nego što počne da čita knjigu francuskih autorki, jeste zagonetka sadržana u naslovu. Tema je odnos dva ljudska bića, a tome su dodate još dve reči – „odnos utroje“. Reč je o velikom značaju koji autorke pridaju ulozi bake, majčine majke, koja po njima komplikuje odnos majke i ćerke.

Autorke u svom predgovoru priznaju da su u svojoj trostranoj analizi odnosa majke, ćerke i bake previše sklone psihoanalitičkim teorijama, ali da čitalac na osnovu njihovog materijala može doći do svog stava prema temi.

Autorke su pronašle bogate slike raznih tipova majki, a samim tim i raznih odnosa prema kćeri. Tako prema njima postoje: „više majke nego žene“, „više žene nego majke“, kao i „ni majke ni žene“.

Nema tog složenog odnosa koji nije u ovoj studiji ispitan, i to bez ikakvih uzdržavanja, ulepšavanja i idealizovanja. Tako su opisani slučajevi kćeri koje su očarane ljubavnikom svoje majke i majke koje otimaju ljubavnika svojoj kćeri.

Sistematizovani su i drugi tipovi majki, kao što su superiorne, inferiorne, ljubomorne, nepravedne i loše majke.

Lošim majkama se smatraju nepostojane, depresivne i lude majke, kao i majke koje napuštaju svoje kćeri. Po autor-kama Elijašev i Enriš nema „savršenih majki“. Sve bi se majke mogle, u ovom ili onom trenutku, uvrstiti u kategoriju majki koje imaju neku manu, jer imati mana je ljudski.

Uz ovu tezu autorke nabrajaju šta su dužnosti dobre, kad već nema idealne, majke: prisutnost, zaštita, odgoj, nadziranje, prenošenje iskustva. Nesumnjivo da je greška dece, a naročito kćeri, što od majki očekuju bezrezervnu lju-

bav na koju niti imaju prava niti u životnoj stvarnosti ona postoji.

Zanimljivo je da kao argumente u svojoj studiji autorke navode mnoge primere iz književnosti i filmova. Iako te „fikcije“ nisu neposredna životna građa, one smatraju da

Liv Ullman, kao ćerka, i Ingrid Bergman, kao majka, u filmu Ingmara Bergmana *Jesenja sonata*

su mnogi umetnici osetili i saželi u svojim delima osnovna čovekova iskustva u toj oblasti, i to katkada na veoma impresivan način. U opisu loših majki našli su se filmovi, kao što je Bergmanova *Jesenja sonata* sa citatom ovog dijaloga: Majka (Šarlota): „Želela sam da me uzmeš u naručje i da me tešiš“. „Ali ja sam bila dete“, odgovara ćerka Eva. Ili, u romanu *Marija*, američki pisac Džojls Kerol Outs (svojevremeno kandidat za Nobelovu nagradu) opisuje majku majke, dakle baku, koja tiranski traži nemoguće – da joj ćerka bude i savršena majka i ćerka, a da ona sama ne oseća nikakvu obavezu.

Tu autorke daju primer one bake iz podnaslova studije, po kojem su bake najopasnija karika u tim odnosima, jer su posebno ljubomorne i na ćerku i na unuku.

U zaključku, autorke se suprotstavljaju feminističkoj idealizaciji ženstva. One su za svesnu izgradnju identiteta kćeri, bez predrasuda, koja podrazumeva „paradoksalnu nužnost da se kćeri odvoje od svoje majke i da se sa njom identifikuju“.

Ova složena knjiga, bogata primerima, sa visprenim analizama, nije nikakva „Biblija“ odnosa majke i kćeri. To je inspirativno štivo koje, kao svako dovođenje u sferu svesti problema koji tinjaju u ljudskim odnosima, može pomoći da se oni razreše na individualnom planu.

Posebno bogatstvo knjige je navedena bogata literatura, a još više spisak književnih dela i filmova koji se bave temom odnosa majka – ćerka. Među sineastima navode se Lang, Bergman, Šabrol, Hičkok, Almodovar i Majk Li, a među književnicima Tolstoj, Zola, Sand, Marivo, Kolet, Sagan, Bernhard, Moroa, Kadare, Mopasan, Lorens, Moravija, Ostin i Jelinek. Začudo nema dramoleta Amerikanke Marše Norman *Laku noć, majko* koji je bio na repertoaru JDP 1987. godine, u odličnom izvođenju Olge Spiridonović i Mirjane Vukojičić. Naslov je poslednji pozdrav kćeri koja se ubija, zbog krize odnosa između majke i kćeri. Ta predstava vredi kao desetine i desetine stranica naučnih studija.

Majka u stripu

U mom detinjstvu, uoči Drugog svetskog rata, strip je bio pre svega zabava za decu i omladinu. Tokom druge polovine 20. veka, očevi i majke sve su češće zavirivali u raskupusane stripove svoje dece. Kada su to tvorci i izdavači stripova zapazili, nastojali su da zadovolje i novonastale želje odraslih. A odrasli imaju razne želje i sklonosti. U časovima odmora zabavlja ih pustolovno, istorijsko, slika, satira, sadomazohizam, erotika, pa i pornografija. Sve je to poslednjih sedam decenija pokušala i uspela da zadovolji industrija stripa.

U međuvremenu, stripovi moga detinjstva i dečastva postali su klasika. Prave se reprinti stripova Volta Diznija, Fostera, Rejmonda i Lobačeva. Odrasli plaćaju danak svojoj nostalgiji.

Svakome je poznato da je majka izvor inspiracije u svim umetnostima – u poeziji, u slikarstvu, u muzici... Da li strip prati ostale umetnosti?

Majka je ta od koje smo iskamčili poslednji dinar za najnoviji broj stripa. I ona je najčešće imala razumevanja za tu našu malu detinju strast. Pitam se danas šta su taj dečak ili devojčica mogli da nađu o majci u tablama stripa. Kada sam dobro razmislio, zaključio sam – mogli su da nađu veoma malo.

Među najpoznatijim junacima Volta Diznija uopšte nema majke. Miki ima prijateljicu Mini, sestrića, Šilju, Horacija i Belku, neprijatelja Hromog Dabu. Ali nigde majke. Istina nema ni oca. Paja Patak ima, kao i Miki, prijateljicu ili verenicu Patu, čak i tri sestrića i ujka Baju, ali niko od njih nema majku. Jedina majka koje se sećam u Diznijevom svetu jeste Bambijeva majka, koja ga uči da hoda, a jednog kobnog trenutka ubija je lovac. Ko ne pamti krupne suze siročeta Bambija koje se kotrljaju niz njegovu njuškicu!

Zašto nema majki u Diznijevom svetu? Verovatno zato što je to svet karikaturalan, iščašen. Njegova dramatika proističe iz njegove komike. A majka nije smešna. Ili možda zato što je strip, koji se čita maltene kriomice, neka vrsta dečjeg bekstva od stvarnosti. Zašto onda podsećati dečaka ili devojčicu na svet iz koga oni, na krilima mašte, beže da bi se u svetu, bez roditeljske paske, osećali slobodni. Čak i majčina ljubav bi tu, među Diznijevim junacima, ograničila slobodu.

U stripovima u kojima su deca nestašna ima majki i očeva. Jedan od najpopularnijih stripova je *Bim i Bum* koji je kreirao Rudolf Dirks 1897. godine i time udario temelje najduže serije u istoriji stripa. Ova dva nestaška, potomci surovog nemačkog stripa Viljema Buša, s kraja prethodnog veka, o

Maksu i Moricu, imaju oca Kapetana i Majku. Ovi pokušavaju da ih ukrote iz epizode u epizodu, ali to im neće uspeti. Njihov rođak i vršnjak, odvratni i pakosni odli-

kaš Bam, katkada im zaprži čorbu, a katkada, bogami, i oni njega dobro nasamare. Kada roditelji uspeju da uhvate dva nevaljalka posle neke njihove velike psine ili štete koju su napravili, otac ih previje preko kolena i bije po goljoj guzi.

Oba roditelja ima još nekolicina nestašnih junaka stripa. Na čelu te liste je svakako Denis Napast koji uspeva da napravi velike nestašluke, ali i da pruži dokaze o neverovatnoj inteligenciji. Njegova naivnost se katkada graniči sa genijalnom pronicljivošću nevinog pogleda na svet.

Mangupče Calvin i njegov plišani tigar Hobs, koji konverzira samo kad je Calvin sa njim nasamo, prvorazredni su filozofi. Imaju čak i imena reformatora i mislilaca. Majka i otac, obični malograđani, nisu ni za mali prst maštarima i slobodnim misliocima kakvi su Calvin i Hobs.

Oličenje prosečnih građana su majka Blondi Blupadup i otac Dagvud Bamsted Mlađi. U njihovom slučaju sin ne pada daleko od klade, kao što nisu ništa pametniji članovi porodice Tarana Makmanusa, koji su, otac Tarana od radnika na ciglani, a majka Magda od pralje, iznenada postali pripadnici „višeg“ sloja. Majka Magda i već uveliko otmena ćerka pokušavaju da oca odvrte od prostačkih irskih bircuza.

